

УДК 339.9

ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА ЯК ІНСТИТУЦІОНАЛЬНА СИСТЕМА

Припутников О.А.

Таврійський національний університет ім. В.І. Вернадського, Сімферополь, Україна

Показано вплив трансформаційних процесів на проблеми економічної безпеки; еволюція трактування даного поняття. Дана характеристика ознак економічної безпеки, як інституціональної системи.

Ключові слова: економічна безпека, інституціональна система, сталий розвиток.

ВСТУП

У сучасних умовах забезпечення економічної безпеки має першорядне значення у практичній діяльності по захисту життєво важливих інтересів особистості, суспільства та держави.

Державна доктрина економічної безпеки України є складовою частиною системи національної безпеки України. Метою даної доктрини є досягнення такого рівня розвитку економіки країни, що гарантує прийнятні умови для життя та розвитку особистості, стійкість соціально-економічної ситуації, військово-політичну стабільність, суверенітет і цілісність держави.

Без забезпечення економічної безпеки практично неможливо вирішити ні одну з проблем, які постають перед державою, як у внутрішній, так і в міжнародній сфері. Таким чином, економічна безпека будь-якої країни – це загальнонаціональний комплекс заходів, направлених на постійний розвиток та удосконалення її економіки, яка обов'язково включає в себе також механізм протидії зовнішнім і внутрішнім загрозам. Разом з тим, проблема економічної безпеки ніколи не існувала відокремлено. Вона є похідною від специфіки економічного зросту на кожній стадії розвитку суспільства. Конкретизований зміст цієї проблеми може змінюватися в залежності від динаміки зовнішніх і внутрішніх умов функціонування економічної системи.

В умовах сталого розвитку багатокладної економіки необхідна стратегія, яка базується на економічних, а не командно-адміністративних засобах досягнення мети, яка орієнтує всіх суб'єктів економіки на забезпечення максимальної економічної безпеки. У зв'язку з цим особливої актуальності набуває обґрунтування сутності категорії „економічна безпека” та її динаміки на основі характеристики економічної безпеки як системи.

Актуальність дослідження обумовлена також неможливістю безпосереднього застосування закордонного досвіду у зв'язку із специфічністю трансформаційних процесів в економіці України.

Ступень розробленості проблеми. Теоретичні основи економічної безпеки регіону були освітлені в наукових працях зарубіжних та українських вчених – Х. Булла П.Кінга, Р.Нолана, Е. Гідденса, Д.Ламбера, Л.Абалкіна, Д. Хелда, С.Глазьєва, В.Сенчагова, Є.Олейнікова, В.Медведева, В.І. Мунтіяна, О.Тамбовцева, О.Бухвальд, О.Білоруса, О. Бодрука, В.Геєця, А.Козаченка, Т.Пастернак-Таранушенка, Є.Панченка, А.Гриценка, З.Варналія, Т.Костюк, Р. Жангожи, Ю.Лисенка, О. Волович, О.Чаусовського, та ін. Вони у своїх дослідженнях

торкаються питань, тісно пов'язаних з економічною природою безпеки держави, з її об'єктами та суб'єктами, сутністю, критеріями, системами показників та їх граничними значеннями; взаємозалежності функціональних складових економічної безпеки та напрямків їх забезпечення, теоретичних і методологічних проблем оцінки, аналізу та забезпечення національної та економічної безпеки України, враховуючи її сучасний стан та існуючі проблеми розвитку. Завдяки цим дослідженням було досягнуто істотного прогресу в розробці наукових і практичних аспектів вирішення означених проблем. Проте, критичний огляд наукових наробіток з проблем економічно безпечного розвитку дозволяє стверджувати, що деякі теоретичні та методологічні питання залишаються не повністю дослідженими.

Тому, метою статті є вдосконалення наукового обґрунтування сутності економічної безпеки як системи.

Результати дослідження. Дослідження проблем забезпечення економічної безпеки на будь-якому рівні економіки (світова спільнота, держава, регіон, підприємство, індивід) перш за все пов'язано із визначенням сутності цього поняття. Треба відзначити, що категорія "економічна безпека" є відносно новою в українському науковому обігу. Що стосується закордонної науки та практики, це поняття розглядається та досліджується достатньо давно. Так ще в 1934 році Президент США Ф.Рузвельт утворив федеральний комітет по економічній безпеці. Тому, якщо в українській науковій літературі сутність та засади економічної безпеки досліджуються фрагментарно, мають вигляд монографій та статей, то в світовій науці є наявний науковий фундамент щодо економічної безпеки та засобів її забезпечення.

Дослідження українськими економістами сутності категорії "економічна безпека" почалося із шляхів вирішення цієї проблеми в межах нашої держави. Концепція економічної безпеки України, яка була розроблена у 1999 р. Інститутом економічного прогнозування, визначає дану категорію, як "... спроможність національної економіки забезпечити свій вільний, незалежний розвиток ..., а також достатній оборонний потенціал країни за всіляких несприятливих умов і варіантів розвитку подій, та здатність Української держави до захисту національних економічних інтересів від зовнішніх та внутрішніх загроз" [1, с.4].

В цьому документі також визначено головні загрози економічній безпеці України та розкрито їх сутність, досліджено питання безпечного функціонування окремих секторів економіки, приведено інтегральні показники економічної безпеки України [1].

Формування такого уявлення про економічну безпеку безумовно базувалося і на положеннях, розроблених в світовій науковій літературі. Так, звертають на себе увагу дослідження Д. Ламбера, який доводить безпосередній зв'язок між економічною безпекою держави та підприємства [2]. В своїх працях він робить наголос, що досягти сталого розвитку національної економіки можливо тільки в разі реалізації ефективного розвитку кожного рівня економіки: держава, галузь, окреме підприємство (пріоритетним рівнем в цьому випадку є підприємство, тобто рівень його економічної безпеки є основою її забезпечення на державному рівні).

Дослідження в сфері забезпечення економічної безпеки окремих суб'єктів економіки, які було розпочато наприкінці 80-х – початку 90-х років, формують уявлення про економічну безпеку, як категорію, що відбиває особливості початкової стадії ринкових трансформацій, а її сутність зводять до забезпечення умов для зберігання недоторканості економічної і фінансової інформації та захисту комерційної таємниці і науково-технологічних секретів різних галузей та підприємств. Сформований концептуальний підхід в якості забезпечення економічної безпеки пропонує розробку системи заходів по захисту різнобічної інформації [3,4,5,6].

В процесі подальшого розвитку досліджень в цій галузі науковці починають рахувати вплив макро- і мікросередовища на економічний стан окремих суб'єктів. Слід зазначити, що цей підхід має свої позитивні і негативні риси. Серед позитивних можна відзначити: врахування рухливості та імовірності впливу ринкового середовища. Серед негативних: по-перше, процес пристосування до змін в ринковому середовищі передбачає трансформацію економічної системи, як необхідність відповідати будь-яким динамічним параметрам; по-друге, виходячи з такої трактовки економічної безпеки, зникає спроможність прогнозування та протидії можливим загрозам (факторам) та можливість прогнозування перспектив подальшого розвитку економічної системи.

Найбільш відповідним сучасним умовам господарювання України, на наш погляд, є ресурсно-функціональний підхід. Автори цього підходу вважають, що економічна безпека – це стан найбільш ефективного використання економічних ресурсів для запобігання загроз і забезпечення стабільного функціонування економічної системи в теперішньому та майбутньому [7, с.138].

Таким чином, найбільш поширеними визначеннями економічної безпеки є наступні:

- це процес, який спрямовано на створення умов для безперервного пристосування (адаптації) господарської діяльності або економічного функціонування до зміни в зовнішньому оточенні при досягненні поставленої мети [8, с. 93];

- це стан найбільш ефективного використання ресурсів з метою нейтралізації загроз та забезпечення стабільності в сучасності та майбутньому [7, с. 138];

- це стан захищеності людей, суспільства, держави, навколишнього природного середовища від надмірної небезпеки [9, с. 370].

Потреби забезпечення сталого розвитку усієї системи як зовнішніх, так і внутрішніх зв'язків суб'єктів економіки, обумовлюють необхідність розширення поняття економічної безпеки. А якщо економічна безпека – це сукупність економічних відносин, то вона набуває системних ознак, тобто може роздивлятися як система. Останнє передбачає, що економічну безпеку доцільно розглядати як цілісність, яка має свою структуру, взаємозв'язки та протиріччя, спроможність до саморегулювання і необхідність впливу на неї ззовні.

Можна виділити наступні елементи, які є властивими цій категорії та характеризують її саме як систему:

1. Незалежність. Вона не є абсолютною, адже міжнародний поділ праці сприяє тому, що національні економіки стають взаємозалежними одна від одної. В таких умовах економічна незалежність означає можливість контролювати національні ресурси, досягти високого рівня виробництва, ефективності та якості продукції, які забезпечують її конкурентоспроможність, а також дозволяють на рівних брати участь у світовій торгівлі, коопераційних зв'язках і обміні науково-технічними досягненнями. Економічна незалежність країни визначається запасами ресурсів і виробничих можливостей. У залежності від ресурсних можливостей, наявності виробничого потенціалу, техніки та технології, кадрів, їх кваліфікації, фінансового забезпечення, якісь потреби можуть покриватися цілком або частково своїм виробництвом; а інші потреби – імпортом, при експорті того, що знаходиться у відносному надлишку на внутрішньому ринку, або за допомогою витрат фінансових коштів, які заробляються на внутрішньому ринку. Чим більше потенціал економіки, тим вище економічна незалежність, тим більше рівень економічної безпеки.

2. Стійкість. Цей елемент уособлює захист власності у всіх її формах, гарантії для активної підприємницької діяльності, стримування дестабілізуючих чинників (ослаблення трудової мотивації, боротьба з кримінальними структурами в економіці, недопущення серйозних розривів у розподілі прибутків). Економічна безпека повинна забезпечуватися ефективністю самої економіки, тобто поряд із захисними мірами і засобами, які здійснюються державою, вона повинна захищати сама себе на основі високої продуктивності праці, якості продукції, конкурентоспроможності, сталості показників і т.д. У результаті сильних зовнішніх впливів або накопичення внутрішніх протиріч («напруг») і структурних змін у системі не виключене виникнення кризи, тобто переходу системи від безпечного стану до небезпечного. Зберегти систему в такому випадку можна ціною мобілізації її внутрішніх ресурсів і резервів, у тому числі призначених для майбутнього розвитку. Система втрачає стійкість, якщо відбувається лавиноподібне і швидкоплинне погіршення всіх показників, що характеризують систему.

3. Спроможність до саморозвитку. Якщо економіка не розвивається, то різко скорочується можливість її виживання, опірність і пристосовуваність до внутрішніх і зовнішніх погроз. Створення сприятливого клімату для інвестицій та інновацій, постійна модернізація виробництва, підвищення фахового, виховного та загальнокультурного рівня робітників особливо важливо в сучасному світі, що динамічно розвивається.

4. Імовірнісний характер. Відомо, що непередбачені чинники грають істотну роль у функціонуванні та розвитку даної системи в цілому і підсистемах, які її утворюють. Практично це означає, що на основі інформації про минулий і фактичний стан системи неможливо точно спрогнозувати її розвиток в плановому періоді. Стан економічної системи залежить від великої кількості ризиків, більшість з яких носить непередбачений та імовірний характер, а існування останніх безпосередньо пов'язано із нестабільністю внутрішнього і зовнішнього середовищ.

5. Цілеспрямованість. Означає визнання особливих національно-державних інтересів, тобто – головної мети країни. Ця глобальна мета передбачає існування локальних цілей економічної системи, які повинні бути тісно пов'язані із

національною ідеєю, національною мораллю, системою державних пріоритетів. Звичайно, цілі економічної безпеки виходять із необхідності підтримки державного суверенітету та територіальної цілісності країни, гідного місця в міжнародному поділі праці, у спеціалізації та кооперації виробництва, у світовій торгівлі.

6. Суперечливість. Передбачає сутичку цілей, інтересів, необхідної поступки між стійкістю та спроможністю до саморозвитку. Економічна безпека не є разом і назавжди досягнутим станом, який необхідно лише підтримувати. Безупинно мінливий світ, поява нових цілей і проблем на кожному новому етапі розвитку суспільства змушує знову і знову говорити про досягнення економічної безпеки, але на якісно новому рівні і в якісно нових умовах.

7. Керованість. В загальному розумінні – спроможність системи своєчасно та адекватно реагувати на зміну умов її функціонування.

Кожна окрема система має комплекс властивостей, які регулюють її функціонування таким чином, щоб в умовах впливу внутрішніх і зовнішніх змін були збережені її сталість, безпеку та стабільність. Якщо цього немає, система втрачає свої системоутворюючі властивості, її цілісність і структура порушуються.

ВИСНОВКИ

Таким чином, уявлення про сутність категорії “економічна безпека” пройшло довгий шлях розвитку, починаючи з трактування економічної безпеки як забезпечення умов для зберігання та захисту комерційної таємниці на різних рівнях економіки, закінчуючи – як стану найбільш ефективного використання ресурсів та забезпечення стабільного функціонування економічної системи в теперішньому та майбутньому.

Систему економічної безпеки доцільно розглядати як економічні відносини між державою, регіонами, підприємствами та окремими індивідами з приводу досягнення такого рівня розвитку економіки, при якому здійснюється задоволення потреб і гарантований захист інтересів усіх суб’єктів економіки.

Економічна безпека, як інституціональній система, має ряд ознак: незалежність, стійкість, спроможність до саморозвитку, імовірний характер, цілеспрямованість, суперечливість, керованість.

Оскільки всі елементи економічної безпеки взаємно впливають і обумовлюють один одного, то перспективи подальших досліджень пов’язані з вивченням суперечливої системи інтересів, які існують в економічній системі із приводу підтримки та досягнення економічної безпеки на різних рівнях: національна економіка, регіон, окреме підприємство, особистість.

Список літератури

1. Концепція економічної безпеки України/ Інститут економічного прогнозування. – К.: Логос. – 1999. – 56 с.
2. Lambert D. La defence de l'economie: la conjugaison des efforts de l'Etat, de l'entreprise et d'individu / D. Lambert // Strategique. – 1990. – № 2 – P. 83-98.
3. Алексеенко В. Система защиты коммерческих объектов / В. Алексеенко, Б. Сокольский, 1992. – 195 с.

4. Белов В., Полянский А. Правовая охрана конфиденциальности коммерческой тайны / В. Белов, А. Полянский // Право и экономика. – 1993. – № 13-14. – С. 12-21; № 15-16. – С. 8-27.
5. Гавриш В.А. Практическое пособие по защите коммерческой тайны / Гавриш В.А. – Симферополь. – 1994. – 153с.
6. Деружинский В.А., Деружинский В.В. Основы коммерческой тайны: Практическое пособие для предпринимателя / В.А. деружинский, В.В. Деружинский. – Минск. – 1994. – 214 с.
7. Ольсевич Ю. Трансформация хозяйственных систем / Ольсевич Ю. – М., 1994.
8. Амитан В.Н., Амитан А.Г. Экономическая безопасность: понятие, концепция / В.Н. Амитан, А.Г. Амитан // Промітей: регіональний збірник наукових праць з економіки – Донецьк: Юго-Восток, 2000. – ВИП.2 – 333 с.
9. Човушян Э.О. Управление риском и устойчивое развитие / Э.О. Човушян, М.А. Сидоров. – М.: Изд-во РЭА им. Г.В. Плеханова, 1999. – 528 с.

Припутников А.А. Экономическая безопасность как институциональная система / А.А. Припутников // Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. Серия: Экономика и управление . – 2010. – Т. 23 (62). № 1. - С. 145-150.

Показано влияние трансформационных процессов на проблемы экономической безопасности; эволюция трактовки данного понятия. Дана характеристика признаков экономической безопасности, как институциональной системы.

Ключевые слова: экономическая безопасность, институциональная система, устойчивое развитие.

Priputnikov A.A. The economic security as an institutional system / A.A. Priputnikov // Scientific Notes of Taurida National V.I. Vernadsky University. – Series: Economics and Management . – 2010. - Vol. 23 (62), № 1. – P. 145-150.

Transformation processes influence on the problems of economic security and evolution of this concept interpretation is rotined. Description of signs of economic security, as an institutional system is given.

Keywords: economic security, insttitutional system, steady development.

Статья поступила в редакцию 20.01.2010 г.